

RENATE PILLINGER, ANDREAS PÜLZ, HERMAN VETTERS (sub red.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter*. Referate des dritten, vom 16. bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions. Mit 70 Schwarzweiß-, 5 Farbaufnahmen und 55 Zeichnungen bzw. Karten (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkan-Kommission, Antiquarische Abteilung, Nr. 18), Viena, 1992, 160 p., 42 pl. alb-negru și 3 pl. color.

Volumul începe cu arătarea conținutului (p. 5—6) și cu o Prefață (p. 7), în care cei trei editori mulțumesc tuturor instituțiilor și persoanelor care au ajutat la ținerea Symposionului și la publicarea celor 19 comunicări pe al căror conținut îl arătăm pe scurt, mai jos.

ECKART OLSHAUSEN (Stuttgart) *Die Anfänge der großen Völkerwanderung im 3. Jahrhundert n. Chr. am Schwarzen Meer-Zur Frage der inneren Struktur wandernder Stämme* (p. 9—12). Împotriva ideii greșite că „hoardele barbare” porneau la atac fără o organizare bine gândită și în mod nedisciplinat, autorul aduce ca exemplu atacul bine organizat al Boranilor („oamenii Nordului”) asupra Trapezuntului, din vara anului 258 p. Chr., relatat amănunțit de istoricul Zosimos (I, 31, 1).

JOHANNES IRMSCHER (Berlin), *Die Anfänge der Schwarzmeerarchäologie* (p. 13—18), arată că noțiunea de „Arheologia Mării Negre”, al cărei obiect este studiul sistematic al moștenirii materiale și spirituale a popoarelor care în decursul istoriei s-au așezat în jurul anticului *Pontos Euxeinus*, este „de dată foarte recentă” și anume, după cel de al II-lea război mondial. La aceasta au contribuit și participă în prezent învățați din fosta Uniune Sovietică, România și Bulgaria, prin activitatea lor de teren și valorificarea monografică a acestora (p. 13). Afirmăția cunoscutului profesor de la Berlin pare însă prea categorică, dacă ne gândim numai la activitatea arheologică desfășurată de Vasile Pârvan și soții Scarlat și Marcelle Lambrino la Histria, între anii 1914—1940. Autorul recunoaște în continuare că, după pacea de la Küciük-Kainardgi (1774), când teritoriul de la nordul Mării Negre a devenit parte a imperiului țarist, interesul pentru arta și cultura antică a acestei regiuni a crescut foarte mult. Acest interes fusese trezit încă din prima jumătate a sec. XVIII de unii învățați germani (Theophil Sigfried Bayer). La începutul sec. XIX, cercetările pe teritoriul de la nordul Mării Negre s-au intensificat. Au fost întemeiate muzee la Nikolaev, Feodosija, Odesa, Kerci. Contele rus Sergej Semenovici

Uvarov (1786—1855) și soția sa, germanul Heinrich Karl Erns Köhler (1765—1838), arheologul și istoricul parizian Désiré Raoul Rochette (1785—1854), arheologul rus B. V. Farmakovskij ș. a. s-au distins în cercetarea sistematică a anticităților de pe teritoriul de la nordul Mării Negre. În prezent, teritoriul din vestul Mării Negre este cercetat de arheologii bulgari și români, iar cel de la sud de cercetători turci, austrieci și germani.

V. VELKOV (Sofia). *Mesembria zwischen dem 4. und dem 8. Jahrhundert* (p. 19—22), ne încredințează că între sec. IV—VIII, mai precis, până în anul 812, când a fost cucerit de bulgari, Mesembria a fost cel mai important și cel mai bogat oraș de pe țărmul de vest al Mării Negre. La înflorirea acestui centru, ca și a altora de pe litoralul de vest al Mării Negre (Odessos, Tomis, Histria ș. a.) a contribuit întemeierea Constantinopolului ca a doua Romă a Imperiului roman și apoi bizantin. Trecerea de la denumirea de „Mesembria”, la cea de „Nesebăr” s-a făcut prin mijlocirea populației locale, ca și în cazul denumirilor Pulpudeva-Plovdiv și Heroe-Borui.

V. GJUZELEV (Sofia), *Anchialos zwischen der Spätantike und dem frühen Mittelalter* (p. 23—33). Anchialos era, în sec. IV—VI al doilea oraș ca importanță, după Adrianopol, al provinciei Haemimontus, port important pentru flota bizantină între Constantinopol și Delta Dunării. În apropiere se află *Aquae Calidae*, azi Burgarski Bani. Refăcut de Iustinian, în 763 a fost distrus de bulgari și refăcut din nou de bizantini sub împărăteasa Irina, mama împăratului Constantin VI (780—787). În 812 a fost cucerit de bulgari și recucerit de bizantini în 863, iar în 883 din nou de bulgari, până când a intrat sub stăpânire bizantină în anul 971, sub Ioan Tzimiskes. Important centru militar, de comunicații și reședință de arhiepiscopie autocefală.

CH. DIMITROV (Sofia/Viena), *Die frühmittelalterliche Stadt Δεβελός, zwischen Byzanz und Bulgarien vom achten bis ins zehnte Jahrhundert* (p. 35—45). Orașul antic

și medieval *Deultum* sau *Debellos* era situat la marginea de est a satului actual Debel, la 21 km SV de Burgas. El a fost întemeiat, ca așezare romană de veterani, în al șaptelea deceniu al sec. I p. Chr., sub împăratul Vespasian (*Colonia Flavia Pacis Deullensium, Colonia Deultum*), pe locul unei așezări thracice mai vechi, situată în apropierea drumului de-a lungul litoralului Mării Negre. La ramificația drumului în diagonală de la Adrianopol la Anchialos. Deja la sfârșitul sec. II avea un episcop (Eusebiu, *Ist. bis.* 5, 19, 3). Alți episcopi participă la sinoadele din anii 431, 451 și 459. În sec. VII a suferit de pe urma atacurilor avarilor, iar în sec. VIII era oraș de frontieră între Bizanț și noul stat bulgar. Cucerit în 812 de hanul Krum, în 814 a devenit din nou bizanțin. La 914 a fost recucerit de Simeon al Bulgariei și apoi recucerit de împăratul bizantin Nichifor Phocas II, în anul 967. La începutul sec. XI Debellos era un puternic centru comercial și reședință episcopală.

A. SCHWARCZ (Viena), *Die gotischen Seezüge des 3. Jahrhunderts* (p. 47—57). Campaniile marine ale goților au început în anii cincizeci al sec. III p. Chr. și au încetat pe la 280. La început a fost cucerite țărâmul de N și NE al Mării Negre, cu centrele mai importante Tanais, Pityus, Tyras. Ultimul a constituit punctul de plecare al expedițiilor gotice din anii 257—258, când au fost atacate Histros, Tomis și Anchialos. În deceniul al VII-lea al sec. III au fost atacate și jefuite rând pe rând: Chalcedonul, Miletul, Efesul ș. a. orașe ionic (262—263); Heraclea Pontica, Bithynia, Galatia și Capadocia (267); insulele Lemnos și Skyros, orașele Atheta, Corint, Argos, Sparta și Olympia (268); insulele Creta, Rhodos și Cipru (269).

P. SOUSTAL (Viena), *Die südliche bulgarische Schwarzmeerküste in Spätantike und Mittelalter* (p. 59—67), trece în revistă localitățile romane târzii și medievale, aflate pe litoralul bulgar al Mării Negre, între Nos Emina la nord și Igneada burnu la sud: Emona (Lemona, Aynen), mănăstirea Sf. Blasios (*Sv. Vlas*), orașele *Mesembria, Anchialos* (azi Pomorie), *Burgas, Poros, Antheia*, mănăstirea Sf. Nicolae (*Sv. Nikola*), orașele *Sozopolis, Bordobizu*, (*Verdoizo*, *Portoviza*), *Basilikos* (azi Miciurini), *Agathopolis* (azi Ahtopol), *Kanstritzion, Thynias* (Staniera, Stagnara, azi Igneada).

V. GERASSIMOVA-TOMOVA (Sofia), *Bleiplomben aus Durostorum* (p. 69—72), prezintă nouă plumburi romane și bizantine timpurii, dintre care cinci publicate de V. Culică (3) și I. Barnea (2). Dintre acestea patru sunt plumburi imperiale (Traian, Gordian III, Constantin cel Mare și Iustinian), patru cu inscripția *leg. XI Claudia* și unul cu

numele orașului *Tyra*, de pe țărmul de vest al Mării Negre.

A. MINČEV (Varna), *Spätantike Gläser von der westlichen Schwarzmeerküste* (p. 73—80), descrie vase de sticlă din sec. IV—VII, descoperite în așezările de pe litoralul de vest al Mării Negre, din Bulgaria și România. Prezentarea se face ținându-se seamă de forma vaselor. I. *Cești* (cupe). II. *Vase de băut*. Mai multe tipuri: 1. Pahare cu coadă, corp îngustat și picior; 2. Pahare ovoidale, cu picior compact; 3. Pahare hemisferice alungite, cu fund rotund și ornamente în relief; 4. Pahare în formă de pălnie, cu buline aplicate; 5. Pahare hemisferice cu picior. III. *Butelii*: 1. mari sferice, cu gâtul lung; 2. cilindrice, cu toartă și gură în formă de pălnie; 3. conice, cu gură în formă de pălnie. IV. *Urcioare* (câni): 1. bitronconice, cu picior și toartă înclără; 2. sferice, cu picior și toartă. V. *Unguentarii* (balsamarii): 1. Mici-globulare, cu gâtul lung, cilindric; 2. sferice, cu gâtul-pălnie; 3. în formă de pară, cu fundul-płat; 4. sferoidale, cu gâtul subțiat spre gură; 5. scunde, în formă de clopot, cu gâtul înalt; 6. cu corpul conic și fundul rotunjit; 7. cu corpul scund, sferoidal și gâtul împodobit cu nervuri orizontale. VI. *Unguentarii fusiforme*. VII. *Lampă de sticlă cu trei tortițe (lumină continuă)*: formă foarte rară, întâlnită numai la Odessos (Varna).

Examinarea vaselor de sticlă antice târzii de pe litoralul de vest al Mării Negre îi permit autorului următoarele concluzii sumare: 1. Legăturile cu centrele producătoare de sticlă din Orient se intensifică în sec. IV—VI. 50% din vase provin din Asia Mică și Siria-Palestina. 2. Legăturile cu centrele din vest sunt neregulate. 3. Circa 40% din vase sunt producție locală. 4. Centrele locale de producție sunt Odessos (Varna), Callatis (Mangalia), Tomis (Constanța). 5. Unele produse locale sunt exportate în alte centre de pe litoral sau din interior, până în Pannonia. Producția locală și importul încetează în timpul împăratului Heraclius (610—641).

V. POPOVA-MOROZ (Sofia), *New found Tomb Paintings from Batovo in Bulgaria* (p. 81—84), republică un mormânt cu picturi, descoperit în 1979 la Batovo (districtul Dobriț), monument distrus aproape în întregime. Morminte asemănătoare sunt cunoscute, pe litoralul de la nordul Mării Negre, în Asia Mică, la Silistra, Marcianopolis, Philippopolis, Serdica, Thesalonice și Ossenovo. Atribuit cu probabilitate unui episcop local de la sfârșitul sec. IV — începutul sec. V.

H. D. DÖPMANN (Berlin), *Byzantinisch-bulgarische Parallelen und Besonderheiten im Verständnis vom Herrscheramt* (p. 85—92). În curs de abia două secole primul stat bulgar a evoluat într-o mare putere în Europa de S E

În legătură cu aceasta s-a dezvoltat treptat o nouă înțelegere a funcției suverane. Primul stat bulgar (681—1018) s-a dezvoltat în războaie cu Bizanțul, dar și sub influența culturală a acestuia. În perioada lor precreștină (681—864/5), protobulgarii foloseau în scris limba și alfabetul grecesc. Contrar acestui lucru, cele mai vechi monumente bulgare arată o conștiință de sine a cercurilor conducătoare protobulgare. După creștinarea bulgarilor (864/5), atitudinea de dispreț a bizantinilor față de poporul bulgar se îmbunătățește, fără să i se recunoască acestuia o statalitate în sens bizantin. În schimb, Boris-Mihail, hanul creștinat, voia pentru sine o demnitate egală cu a împăratului bizantin, iar pentru Biserica Bulgariei un patriarh. Aceste pretenții vor deveni din nou actuale sub al doilea fiu al lui Boris, Simeon. Domnia lui Simeon (893—927), „epoca de aur”, constituie culmea istorică și culturală a primului stat bulgar. Simeon a mutat capitala de la Pliska la Preslav și a imitat sistemul de conducere autocrat de la Bizanț. După modelul alfabetului grecesc, s-a format alfabetul „chirilic”, pe a cărui bază limba slavă a fost proclamată limbă de stat și de biserică. Pe această bază lingvistică s-a format unirea populației protobulgare cu mulțimea slavă. După ce i-a înfrânt pe bizantini (894), Simeon a pretins titlul bizantin de conducător de stat (913). În 918—919, un sinod de la Preslav proclama autocefalia Bisericii bulgare și-i acorda arhiepiscopului bulgar titlul de patriarh. Murind în 927, Simeon n-a mai obținut recunoașterea de către bizantini a titlului de „țar”, pe care-l va obține fiul său Petru (927—969). În anul 971, împăratul Ioan Tzimiskes a asediat Preslavul și a desființat Patriarhatul bulgar. La sfârșitul sec. XII se va reveni la titlurile de țar și patriarh, de către cel de al II-lea Imperiu bulgar.

C. CHERA — V. LUNGU (Constanța), *Römische Wandmalereien in neugefundenen Gräbern aus den Nekropolen der Dobrogea* (p. 93—96). Sunt publicate din nou trei încăperi funerare romane cu picturi: 1) mormântul de la Ostrov, jud. Constanța, din a II-a jumătate a sec. II p. Chr. (C. Chera, *Ponica*, 11, 1978, p. 137—143); 2) cavoul de la Tomis, din a II-a jumătate a sec. IV (C. Chera—V. Lungu, *Arta*, 4, 1988, p. 11—14) și 3) cavoul de la Axiopolis, din sec. VI—VII (Epifanie Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986, p. 164—168; A. Rădulescu—V. Lungu, *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne*, Roma, 1989, p. 2578—2591).

R. PILLINGER (Viena), *Ein frühchristliches Grab mit Psalmenzitaten in Mangalia/Kalatis (Rumänien)* (p. 97—102), publică amănunțit cavoul cu două inscripții pictate,

din care una reproduce textul Ps. 22, 4 (E. Norocel, *op. cit.*, p. 170—172; A. Rădulescu—V. Lungu, *op. cit.*, 2591—2593). Asupra lecturii corecte a celor două inscripții vom reveni într-un studiu aparte.

A. și C. OPAIȚ și T. BĂNICĂ (Tulcea), *Das ländliche Territorium der Stadt Ibida (2.—7. Jh.) und einige Betrachtungen zum Leben auf dem Land an der Unteren Donau* (p. 103—112). Marea cetate Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea) a avut un teritoriu întins, în care se afla un număr mare de așezări rurale (*vici*), datorat bogățiilor sale naturale, printre care minereu de fier, de aramă, cariere de piatră, ș. a. Cercetările și săpăturile arheologice efectuate în ultimii ani la Kurt Baiăr, Fântâna lui Bujor, Coșari, Gaugagia, Mihai Bravu, Camena-Vicus Petra, Fântâna Mare, au identificat temeliele unor construcții importante din sec. III—VI. Numărul mare de *vici* arată că mediul rural a jucat un rol însemnat în procesul de romanizare.

A. și C. OPAIȚ și T. BĂNICĂ (Tulcea), *Der frühchristliche Komplex von Slava Rusă* (p. 113—122).

În urma săpăturilor arheologice din vara anului 1988, la 3 km V de satul Slava Rusă și la cca. 500 m N de mănăstirea de rit vechi Uspenia, s-au descoperit temeliele a două biserici cu câte o singură navă, o capelă cu absidă și diferite construcții anexe, înconjurate de un zid, toate la un loc atribuite unui mic complex mănăstiresc din sec. IV—VI — prima dovadă arheologică despre viața mănăstirească în Scythia Minor. Dintre descoperirile mărunte, în afară de mai multe monede și ceramică din perioada respectivă, merită să fie menționate un vas hemisferic fragmentar de piatră, susținut de un picior cilindric și o cruce de bronz, cu trei agățatori pentru opaiețe (sec. VI).

P. B. T. BILANIUK (Toronto), *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluss auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter* (p. 123—135). Autorul, un ucrainean stabilit la Toronto, după cum rezultă din cuprinsul studiului, arată că prin „Scythia”, denumire ce a continuat până în evul mediu, trebuie să înțelegem teritoriul de azi al Ucrainei. Aici, alături de urmașii culturii Tripolie, s-au așezat în sec. VII î.e.n. migratorii sciți, iar apoi, începând din același secol, coloniștii greci, aceștia îndecși în crașele porturi de la Marea Neagră. Mai târziu, pe la 150 p. Chr., au poposit goții, care la 375 au fost alungați spre V de luni.

Grecii și iudeii au fost primii creștini din Europa de est. Prin ei creștinismul a pătruns în „Scythia” încă din sec. I—II. Aici a predicat apostolul Andrei. Goții au fost creștinați de „sciți” și de prizonieri aduși din Asia Mică, pe la mijlocul sec. III. „Călu-

„Mării sciți” sunt considerați de autor „strămoși” ai ucrainenilor (?!), care pot fi mândri că renumiții călugări sciți Ioan Cassian, Ioan Maxențiu, Dionisie Exiguul și mulți alții au contribuit mult la răspândirea științei și culturii și la stabilirea existenței legii în Biserica și în întreaga lume occidentală (p. 135).

W. SEIBT (Viena), *Westgeorgien (Egrisi, Lazica) in frühchristlicher Zeit* (p. 137—144), prezintă teritoriul de la sud de Munții Caucaz, între Marea Neagră și Marea Caspică, cunoscut din sec. X—XI sub numele de „Georgia de vest”. Acest teritoriu a fost deschis spre Marea Neagră pe rând influenței grecilor, romanilor și bizantinilor. Grecii au întemeiat *poleis* durabile începând de pe la anul 600 a. Chr. și au denumit *Colchis* acest ținut, care pe atunci se numea *Egrisi*. În perioada paleocreștină cei mai importanți locuitori ai ținutului erau Lazi, vasali ai romanilor și bizantinilor. Țara lor se numea *Lazica*, în epoca bizantină Iberia, cu capitala la *Archaio-polis* (azi Nokalakevi). Orașe mai importante: *Phasis*, *Soteriopolis*, *Petra*, *Pityus*, loc de azil pentru Sf. Ioan Hrisostom, *Sebastopolis*, reședința arhiepiscopului Abhaziei.

K. BELKÉ (Viena), *Untersuchungen an der paphlagonischen Schwarzmeerküste* (p. 145—154), trece în revistă, de la Y la E, localitățile din perioada romană târzie și din evul mediu, de pe țărmul paflagonian al Mării Negre. Țărmul abrupt și stâncos al Paflagoniei a permis întemeierea de așezări

numai pe boturi înaintate de stâncă sau pe limbi de pământ. Accesul era întărit cu ziduri și turnuri înspre uscat, restul fiind apărat natural. Marile orașe (*Heracleia*, *Amastris*, *Ionopolis*, *Sinope*) își au localizarea sigură. La fel și altele mai mici (*Kytoros*, *Kinolis*, *Stephane*), ale căror nume n-au fost schimbate în decursul tipului. În schimb, mai multe așezări își așteaptă localizarea de la cercetările viitoare, care trebuie făcute înainte de dispariția totală a ruinelor.

M. SAYAR (Viena/Istanbul), *Zum Strassennetz in der Umgebung von Perinthos-Herakleia in der Spätantike* (p. 155—156). Orașul *Perinthos*, întemeiat de coloniști din insula *Samos* pe la anul 600 a. Chr., într-o poziție foarte favorabilă dezvoltării de pe țărmul de nord al Propontidei, era punct nodal a două mari drumuri: *Via Egnatia* și drumul militar *Belgrad-Balcani-Istanbul*. După o primă perioadă de prosperitate sub *Septimius Severus* (193—211), a avut o a doua perioadă de înflorire sub *Dioclețian*, care înainte de anul 286, i-a schimbat numele în *Herakleia*, probabil în cinstea împăratului de mai târziu *Maximianus Herculus*. În împrejurimi se află resturile unui pod roman, iar mai departe spre N așezarea romano-bizantină *Tzurullon* și *Campus Serenus*, unde la 30 aprilie 313 *Licinius I*-a înfrânt pe *Maximinus Daia*.

Ion Barnea